EL DEBAT A CATALUNYA

La naturalesa del problema

Félix Ovejero

En l'article, Félix Ovejero reflexiona sobre el sentit de les fronteres. En la imatge, un manifestant de Tsunami Democràtic talla la frontera amb França a la Jonquera, l'11 de novembre de 2019. Il·lustració: César Cromit

L'afirmació de l'existència d'un problema Catalunya-Espanya té, almenys, dues interpretacions possibles. Es pot entendre en un sentit feble, circumstancial, com succeeix quan s'exposen una sèrie d'assumptes controvertits: finançament, comunicacions, respecte a la identitat, etc. Al meu parer, cap dels arguments exposats per part dels que parlen d'un "problema" en aquest sentit resulten vàlids o prou vàlids com per no formar part de les discrepàncies normals abordables en una comunitat democràtica. En tot cas, no ho discutiré aquí. L'altra interpretació, forta, essencial, sosté que el problema és el fet mateix de l'existència de Catalunya dins d'Espanya, no desitjada per molts catalans. Aquí defensaré que aquest segon "problema" no és un problema com a tal, excepte si s'assumeixen perspectives normatives o polítiques contràries a elementals consideracions igualitàries i democràtiques. En aquest sentit, es pot dir que "el problema" és el rerefons ideològic del suposat problema, que poc té a veure amb idees democràtiques o socialistes, que són les que inspiren una part de la meva argumentació.

El problema del problema

Per resoldre un problema hem d'identificar-lo. Dir que "hi ha un problema" sense precisar-lo és no dir res. En realitat, suposa crear un pseudoproblema i, amb freqüència, el veritable problema consisteix a obstinar-se en l'existència d'un problema. No hi ha manera de

determinar les propietats d'allò calòric perquè allò calòric no existeix. La manera de "resoldre" la dificultat consisteix en mostrar que és un fals problema. Que moltes persones insisteixin en que hi ha un problema no el converteix en real. Si de cas, el que es produeix en aquests casos és un altre problema que no té res a veure amb l'enunciat, però la solució és una condició per abordar el suposat problema. Quan la recreació radiofònica de "La guerra dels mons" per Orson Welles va arrossegar als carrers a milers de nord-americans, les autoritats no van mobilitzar a l'exèrcit per combatre els marcians, sinó que van començar per desmentir la invasió extraterrestre. El problema va desaparèixer immediatament. En aquests casos, resoldre el problema és dissoldre'l.

En el cas dels afers polítics podríem pensar que les coses són diferents, que un problema percebut és un problema real. Per centrar-nos en els nostres assumptes: si un nombre suficient de ciutadans té determinades preferències (per la secessió o pel dret d'autodeterminació, que és la possibilitat de decidir la secessió, la sobirania), llavors estem davant d'un problema real i hem de donar curs a aquestes preferències. No estic segur que l'argument funcioni. Per dues raons. Primer, perquè les preferències poden ser objecte de valoració i revisió. No constitueixen l'última paraula. Va succeir l'any 1962, quan George Wallace va obtenir el 96% dels vots en les eleccions a governador d'Alabama, amb el compromís de no complir la sentència de la Cort Suprema de 1956 que garantia als estudiants negres el dret a cursar estudis universitaris. Eren molts, però això no feia bones les seves preferències. Sobre això, sobre la qualitat moral de les preferències, tornaré a la part final de la meva exposició.

> El 21% de ciutadans espanyols són contraris a l'Estat de les autonomies. Si diguéssim "sí" a dos milions de catalans, estaríem dient "no" a molts més

D'altra banda, cal precisar el sentit exacte d'un nombre suficient de ciutadans. El nombre suficient necessita un marc de referència. Potser dos milions de catalans –és a dir, de ciutadans espanyols– no vegin ateses les seves preferències a favor de la independència. Però també hi ha altres –fins i tot molts més– ciutadans les preferències dels quals són ignorades permanentment. Per exemple, el 21% de ciutadans contraris a les autonomies. Si diguéssim "sí" als dos milions, estaríem dient "no" a molts més: a aquest 21%, les opinions dels quals ja estem desatenent, i també als que estan satisfets amb l'actual Estat de les autonomies. En això consisteixen les regles de la democràcia, en acceptar que, dins de la comunitat política de decisió, les nostres propostes no han aconseguit prou suports.

El fals problema

Per descomptat, podem dibuixar un perímetre de referència dins del qual la minoria resulti majoritària. Val la pena aturar-se en aquest aspecte, central per al tema que ens ocupa: la determinació del subjecte de decisió. Així, els comptes del "nombre suficient" –es diu–

haurien de fer-se només entre els membres de la comunitat que vol independitzar-se, de la nació. Només les nacions serien subjectes polítics de decisió. La identificació de la nació resoldria el problema del subjecte de decisió. Un camí ple de dificultats quintaessenciades en la idea de "nació". Les dues possibles línies interpretatives "nació" resulten insatisfactòries a l'hora de determinar inequívocament qui han de decidir. La primera, "subjectiva", que apel·la a la voluntat, col·lapsa conceptualment. La segona, "objectiva", que apel·la a la identitat, col·lapsa moral i empíricament.

La idea de nació "subjectiva" apunta a la democràcia o a la voluntat: la nació és la comunitat rellevant i hi ha una nació quan hi ha un conjunt d'individus que creuen que són una nació. Òbviament, aquesta definició, circular, resulta incorrecta: el *definiendum* no pot formar part del *definiens*. Per aquest motiu la mateixa idea es presenta mitjançant altres formulacions: "quan hi ha un conjunt d'individus amb voluntat d'autogovern" o una altra variant, per exemple, amb la voluntat d'independència (al llarg d'aquestes notes no és important distingir entre els dos conceptes). Encara que, suposem, els habitants de Marbella (amb un elevat nivell de renda i, per tant, amb formes de vida semblants) comparteixin –entre ells– un major grau d'identitat i cohesió del que mantenim els catalans entre nosaltres, Catalunya seria una nació perquè els catalans tenim una voluntat d'autogovern de la qual Marbella està mancada: el subjecte que decideix és una nació, es dirà, perquè té voluntat d'autogovern col·lectiu.

Una resposta que no ens avança gaire. Si ens hi fixem, en realitat, no s'ha establert el perímetre de la decisió, de sobirania, el *demos*. I en aquest terreny els problemes es multipliquen: només constitueixen la nació els catalans que en tenen la preferència? I els altres? Aquests altres, al seu torn, constituirien una altra nació o estan sotmesos al que vulguin els que sí que tenen aquesta voluntat? I, si és així, per què la voluntat d'una part dels catalans –aquests que no participen d'aquesta voluntat– està subjecta a la voluntat de la hipotètica majoria i, no obstant això, una part -amb tota probabilitat menor- dels espanyols, aquests catalans que sí que estan per l'autogovern, sí que poden decidir pel seu compte? Per què ells no estan lligats a una majoria (d'espanyols) encara més gran? Podria considerar-se un subjecte de sobirania (indivisible) una Catalunya amb un 40% de catalans que no tinguessin aquesta voluntat d'autogovern, però no una Espanya en la qual tot just un 8% (alguns, molts fins i tot, catalans i bascos) d'espanyols no volguessin ser espanyols?

> Si només constitueixen la nació els qui tenen la voluntat de govern, qualsevol col·lectiu podria considerar-se una nació, ignorant la naturalesa dels territoris polítics, emmarcats per fronteres

Per descomptat, si només constitueixen la nació els qui tenen la voluntat de govern, qualsevol col·lectiu podria considerar-se una nació. Encara que només votessin la independència un 10% d'una comunitat política, aquest 10% constituiria una nació i, com a subjecte, "decidiria" amb un (tautològic) resultat del 100%. Aquest 10% podrien ser catalans respecte a Espanya, però també de Santa Coloma o Sant Gervasi respecte a una

hipotètica Catalunya independent. Aquesta "resposta" és la del liberalisme de Von Mises: "El dret a l'autodeterminació, pel que fa a la qüestió de la pertinença a un Estat, s'entén, per tant, quan els habitants d'un territori determinat (ja sigui un sol poble, un barri sencer, o una sèrie de districtes adjacents) fan saber, mitjançant un plebiscit lliurement dut a terme, que ja no volen estar vinculats amb l'Estat al que pertanyen, sinó que desitgen formar un Estat independent o formar part d'algun altre estat, i els seus desitjos han de ser respectats i aplicats".

La "resposta" liberal salva el problema del subjecte de decisió: qualsevol ho és. Però, al seu torn, està en l'origen d'altres dificultats. Entre elles, una que vull destacar per la meva posterior argumentació: ignora la naturalesa dels territoris polítics (emmarcats per fronteres), ben diferent de la naturalesa dels terrenys privats. Un territori polític és superlativament comunista: tot és de tots sense que cap de les seves parts sigui de ningú en particular. Es tracta d'un proindivís no d'una societat per accions. Un (o uns quants) no se'n pot (o poden) anar "amb el que és seu" perquè, quan es tracta del territori polític, no hi ha un territori "meu/nostre" previ al que és de tots. En això se sustenta la idea de ciutadania. Madrid no és més dels madrilenys que meva. Un barceloní té els mateixos drets a Huelva que a Bilbao. I els seus drets no disminueixen segons s'allunya de la seva ciutat. La ciutadania no admet graus. No s'és més o menys ciutadà. La ciutadania es té o no es té. Sobre aquest espai polític institucional s'assenta la propietat. El territori polític, on s'estableixen les lleis, és condició de possibilitat de la propietat privada. Jo sóc amo de casa meva perquè prèviament ha aquest territori comú –un espai jurídic– que em permet disposar –i delimita l'ús– de la meva propietat (per això no puc fer amb ella el que vulgui: aixafar amb el meu cotxe o conduir per la vorera). Però la propietat (privada) de les coses gens té a veure amb la propietat (col·lectiva) del territori polític.

Així doncs, la idea de nació associada a la voluntat és font de complicacions. Per descomptat, ho és per als qui assumeixen la continuïtat ontològica de les nacions: si fa quinze anys no hi havia un conjunt suficient d'individus amb "vocació d'autogovern", la nació llavors no existia i deixaria d'existir si demà es canviés d'opinió. Senzillament, per votar necessitem fronteres que delimiten als que decideixen, el *demos*, i, sense regressió infinita, aquest *demos* no es pot votar. Es decideix dins de les fronteres, no es decideixen les fronteres. Les fronteres, totes, són resultats de geografia, guerres, conquestes, enllaços matrimonials, etc. No s'han votat les d'Espanya ni es van votar les de Catalunya. Constitueixen inevitables punts de partida per a l'exercici de la democràcia.

> Una comunitat política ha d'assentar-se en el vincle de ciutadania, no en el d'identitat, ni en qualsevol altra ontologia idealista. No hi ha essències alienes a la història, impermeables a la recomposició de les poblacions

Per descomptat, sempre podem acudir a essencialismes historicistes, a (l'altra línia d'interpretació) una idea de nació objectiva, que dibuixi el perímetre de decisió amb

independència de la voluntat dels subjectes. En aquest cas la frontera dels que tenen “dret a decidir” no podrà ser una altra que la participació en la identitat (o alguna de les seves variants, llengua, etc.): una mena d’eterna unitat de destí. Espanya existiria des Viriat i Catalunya, des Guifré “el Pilós”. No em dedicaré als problemes empírics ni normatius d’aquesta línia d’argumentació. La meva perspectiva és socialista –d’esquerra marxista, si cal precisar– i, des d’aquest punt de vista, una comunitat política ha de assentar-se en el vincle de ciutadania no en el d’identitat ni en qualsevol altra ontologia idealista. No hi ha essències alienes a la història, que transmigren a les ànimes dels pobles (quan comencen? Per què no cent anys abans?), impermeables a la recomposició de les poblacions. I, fins i tot si les hagués, la tradició, el que una vegada va ser, que d’això es tractaria, no fa bo res, excepte per als reaccionaris com els que van combatre la Revolució francesa i van sembrar les llavors intel·lectuals de la història més negra d’Europa.

El problema real

La part final de la meva exposició serà explícitament normativa, crítica amb les preferències secessionistes. Per a això reprendré la idea ja esmentada de territori polític comunista com a espai de realització de principis de justícia i democràcia. Idealment, en les comunitats democràtiques operen dos principis. El primer, d’unitat de justícia, compromet els ciutadans entre si: les fronteres delimiten un àmbit unitari d’aplicació de principis de justícia, on es garanteixen drets, es redistribueix, es mutualiza el deute i es proporcionen serveis. A l’altre costat de la frontera el principi deixa d’operar: es pot ajudar, però no hi ha una obligació de fer-ho reforçada jurídicament. Els estrangers no poden reclamar redistribucions o “moments hamiltonians” (mutualització del deute) davant dels tribunals. No formen part de la nostra comunitat política i no estem compromesos amb ells. Per aquí treu el cap l’altre principi, d’unitat de direcció i gestió, segons el qual les decisions idealment preses per tots ens comprometen a tots. La democràcia, regida per la unitat de justícia en les seves deliberacions, es tradueix en lleis que ens obliguen perquè tenim la possibilitat (si més no indirecta) com a ciutadans de participar en la seva gestació. El primer principi és el responsable que els ciutadans del mateix Estat estiguin units per drets i obligacions que no arriben als individus d’altres països. El segon principi opera segons un criteri de comunitat rellevant: les decisions les prenen aquells sobre els que aquestes mateixes decisions recauen. Fora del territori emmarcat per les fronteres, en les relacions entre els Estats, les coses serien molt diferents: no hi ha compromisos de justícia o de redistribució i tampoc espai comú de decisió, democràcia.

Aquests dos principis estan estretament vinculats. Es delibera i decideix (segon principi) sobre el rerefons del paisatge de justícia (primer principi). Les propostes -que recullen diferents interessos o propostes- es defensen i debaten atenent a consideracions de justícia. Els representants, a la llum de les millors raons, corregeixen els seus judicis, de grau o, simplement, perquè, obligats a defensar els seus punts de vista, ells mateixos es veuen compromesos amb els principis que han invocat. Si van al Parlament dient “hem d’assignar recursos als del meu poble perquè estan molt malament” i se li mostra que hi ha altres que estan pitjor, el seu compromís amb el principi “hem d’atendre als que estan pitjor” l’obligarà a canviar de opinió. Així les coses, tendencialment, la deliberació democràtica

apunta a les decisions més justes, a les millors lleis.

Però, a més, i aquesta és la part important de la meva exposició, els dos principis, al seu torn, resulten inseparables de la unitat del territori polític en el sentit precisat més amunt. No per casualitat la divisa completa de la Revolució francesa en els seus dies de major fervor democràtic era "Unité, Indivisibilité de la République, Liberté, Égalité, Fraternité". I és que el guió anterior es descompon quan es posa en qüestió la unitat de territori polític. Si algú diu "si no m'agraden les decisions adoptades, me'n vaig amb el que és meu", la deliberació democràtica es trenca. Esdevé xantatge. Les decisions col·lectives trenquen el seu vincle amb la justícia. Deixen de ser el resultat de deliberacions en què s'atenen totes les veus i se les calibra per la seva qualitat normativa, per traduir-se –en el millor dels casos– en negociacions segons la força de cadascú. Els participants en la deliberació deixen d'estar compromesos –ni que sigui hipòcritament– amb l'interès de tots i passen a oficiar com a ambaixadors, per dir-ho amb la imatge de Burke: van a el Parlament a defensar els interessos dels seus, amb independència de qui siguin els més necessitats (dins la seva comunitat política).

> Aixecar una frontera en una societat democràtica suposa privar de drets de ciutadania dels uns per decisió d'uns altres: en una part del territori polític els ciutadans es converteixen en estrangers. A l'altre costat de la frontera, s'acaba la comunitat de democràcia i de justícia

Per descomptat, perquè aquest mecanisme (aquí reconstruït idealment, però assumit de facto per tots) funcioni, ningú no pot veure ignorats seus interessos. Si uns estan privats de drets, se'ls impedeix opinar lliurement o se'ls nega la participació, si no són ciutadans, deixen d'estar vinculats amb les decisions: si no s'escolta la meva veu no estic vinculat amb les decisions. D'aquí neix la justificació del tiranicidi, defensat per clàssics grecs i llatins, com Plutarc o Ciceró, teoritzada i disculpada per l'escolàstica espanyola amb la seva característica minuciositat, i que troba versions més modernes –que no més elaborades– en el dret de resistència, inclòs explícitament en la Declaració dels Drets de l'Home i del Ciutadà de la Revolució francesa i, implícitament, en la Declaració d'Independència dels Estats Units. Una línia d'argumentació que té el seu punt d'orgue en la justificació del dret d'autodeterminació de la teoria de la reparació (o de la causa justa), segons la qual la secessió només resulta acceptable quan s'ha produït una ocupació d'un territori sobirà (una situació colonial) o es violen sistemàticament i persistentment els drets en un territori. La separació seria un mal menor per alleujar un altre pitjor: el dany als drets, entre ells el de participació. Quan això es produeix es podria amenaçar legítimament: "si els meus drets no són atesos o la meva veu és feta callar, me'n vaig". Mentre aquestes circumstàncies no concorrin (i no concorren), no hi hauria secessió acceptable. L'important són els drets i la democràcia.

El repte

Aixecar una frontera en una societat democràtica suposa privar de drets de ciutadania els uns per decisió d'uns altres. En una part del territori polític del que fins ara eren ciutadans es converteixen en estrangers. A l'altre costat de la frontera, s'acaba la comunitat de democràcia i de justícia. En aquest sentit, no hi ha diferència entre que Catalunya voti la seva independència i que els espanyols votin expulsar Extremadura de la comunitat política compartida (o els pobres). O que els blancs votin sobre els drets dels negres. Des d'una perspectiva igualitària, aquestes són situacions indesitjables que han de criticar-se. Les preferències en favor d'aquestes propostes constitueixen un problema, però no perquè calgui "donar-los una solució" sinó perquè demostren mala salut democràtica. I s'han de combatre com es combaten les preferències sexistes per més esteses que estiguin.

Tota frontera és una anomalia moral: haver nascut del costat dolent, una circumstància purament atzarosa, que res no té a veure amb mèrits o esforços, atorga un desigual accés a drets, llibertats i benestar. Malauradament, la realització de les aspiracions democràtiques i igualitàries requereix institucions inevitablement emmarcades en un territori polític. En aquest sentit, hi ha una paradoxa constitutiva per a l'esquerra: busca la igualtat però, en la mesura que l'actuació està delimitada territorialment i té un abast limitat, traça fronteres de desigualtat. Òbviament, el principi de distribució comunista, "de cadascú segons les seves capacitats, a cadascú segons les seves necessitats", perd qualitat si només s'aplica entre els membres de la meva família. I la guanya en la mesura que s'estengui a més conciutadans. En aquest sentit, la paradoxa es debilita en una línia d'actuació, de minimització del mal: hem d'ampliar les comunitats de decisió i de justícia, el nostre cercle d'incumbència moral, el comunisme del territori polític. Per la mateixa raó, des d'una perspectiva igualitària no està justificat aixecar una frontera allà on existeixen comunitats de justícia i de decisió. No només no està justificat, sinó que ha de ser combatut.

Félix Ovejero
Félix Ovejero és Doctor en Ciències Econòmiques i professor titular d'Economia, Ètica i Ciències Socials a la Universitat de Barcelona. També ha exercit com a professor visitant a la Universitat Pompeu Fabra, a la Universitat de Wisconsin i al Center from Ethics, Rationality and Society de la Universitat de Chicago. Va ser un dels fundadors i signants del manifest de la plataforma *Ciutadans de Catalunya*, una formació cultural formada per diversos intel·lectuals, oposada al nacionalisme català, que esdevindria la llavor del partit polític Ciutadans. És columnista habitual a *El Mundo* i també col·labora a les pàgines d'*El País*. Ha escrit nombrosos llibres; entre els més recents, destaquen *Sobrevivir al naufragio* (2020) i *La deriva reaccionaria de la izquierda* (2018).